

УДК 339.13.017:634.1.076:
634.7:330.4:330.133.6

© 2016

РИНОК ПЛОДІВ І ЯГІД ЯК МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

І.А. Сало,

*доктор
економічних
наук*

*Інститут садівництва
Національної академії
аграрних наук України*

Мета. Розкрити суть і основні напрями соціалізації ринку плодів і ягід. **Методика.** Базою для дослідження слугували методичні підходи до визначення місткості внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства. **Результати.** Розкрито зміст категорії «соціальний ринок плодів і ягід» з позиції стандарту добробуту: платоспроможність населення та рівень споживання продукції відповідно до раціональних норм. Проаналізовано основні причини нестабільності економіки в Україні та неефективності розвитку вітчизняного ринку плодів і ягід. Запропоновано шляхи розвитку соціального ринку, спрямовані на оптимальне забезпечення населення плодами і ягодами в перспективі. **Висновки.** Соціально орієнтована політика та економіка держави має бути спрямована, перш за все, на поліпшення добробуту населення незалежно від його територіального розміщення. Виділивши вітчизняний ринок плодів і ягід як окрему модель соціальної ринкової економіки та відштовхуючись від індикатора продовольчого забезпечення «достатність споживання окремого продукту» встановлено, що ринок знаходиться тільки на шляху до соціалізації. Сукупність перелічених напрямів подальшого розвитку соціального ринку плодів і ягід та галузі садівництва зокрема, має стати невід'ємною частиною Комплексної програми розвитку аграрного ринку в Україні.

Ключові слова: соціальний ринок, плоди, ягоди, споживання, норма, регулювання.

Соціальний аспект вітчизняного аграрного ринку особливо гостро актуалізується в науковій сфері впродовж останніх двох десятиліть. Однією з головних складових в його системі є ринок плодів і ягід. Тому питання розвитку ринку плодів і ягід є нині своєчасним і вагомим не лише стосовно економічної

ефективності виробництва та реалізації плодючої продукції, а й за соціальними, технологічними та екологічними характеристиками. Адаже саме сукупність і взаємодія цих показників свідчать про економічне зростання та рух усієї соціальної системи.

Дослідження вітчизняного ринку плодів та

ягід проводили О.Ю. Єрмаков, Т.А. Маркіна, В.А. Рудьєв, Г.М. Сатіна, П.Г. Шитт, А.І. Шумейко та інші вчені. Однак їх дослідження охоплюють лише період до отримання Україною статусу країни з ринковою економікою у 2005 р. Тому це практично нерозкриті питання і потребує уваги саме в соціальному плані.

Мета досліджень — розкрити суть і основні напрями соціалізації ринку плодів і ягід.

Методика. Базою для дослідження слугували методичні підходи до визначення місткості внутрішнього споживачого ринку агропродукції та продовольства [3].

Результати досліджень. Категорію «соціальний» уперше використовує у своїх працях як наукову К. Маркс і визначає її як сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин [4, 10]. У літературі категорії «соціальний» і «суспільний» здебільшого вважаються тотожними. Наприклад, під «соціальним» розуміють сукупність якостей і особливостей соціальних (суспільних) відносин, інтегрованих індивідом чи спільнотами у процесі спільної діяльності (взаємодії) в конкретних умовах, які виявляються в їх ставленні один до одного, до свого місця у суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя [5, 6]. «Соціально орієнтованою ринковою економікою» вважається соціально-економічний устрій, економічну основу якого становить ринок. Але останній не може розв'язати багатьох соціальних проблем, тому й вдається до послуг держави [4]. На нашу думку, ці визначення найбільш оптимально розкривають суть згаданих вище термінів з огляду на те, що вони є багатогранними залежно від суспільних взаємовідносин (між операторами ринку) і державного регулювання економічних процесів, що є їх результатом. Соціалізована ринкова економіка спрямована не лише на формування ефективного ринкового механізму, а й зорієнтована на справедливість і рівність. Рамки державного регулювання слід чітко визначати та обмежувати на відміну від надмірного втручання у ринкові відносини, як у радянські часи. Отже, потреба в державному втручанні стає нагальною лише там, де ринковий механізм не спрацьовує або виявляються істотні недоліки ринку. Англійські вчені-економісти К. Макконелл і С. Брю під «соціальним регулюванням» розуміють найновіший та специфічний вид регулювання, коли уряд вивчає умови, в яких виробляються товари

й послуги, їх фізичні властивості і вплив від їх виробництва на суспільство [11]. Отже, соціальне регулювання, до того ж виважене, за потреби та в обґрунтованих напрямках вступає в дію тільки після дослідження та узагальнення всіх особливостей ринку і специфіки продукції. С.В. Мочерний визначає основні функції соціальної держави з соціально орієнтованою ринковою економікою [2]: справедливий розподіл доходів між різними соціальними верствами населення (за рахунок впровадження відповідної системи оподаткування); створення умов для розвитку особистості, її здібностей; реалізація права на змістовну працю, розвиток людини; високий рівень забезпечення матеріальних і духовних потреб; соціальний захист населення від негативного впливу ринкової економіки; забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Зважаючи на ці, по суті, «правила соціалізації», вчений констатує, що в Україні елементи соціальної держави ще не сформовано. Це підтверджують події у сфері економіки та політики, що сталися за останні три роки та воєнні дії на сході країни. Інший дослідник, В.Г. Андрійчук, серед основних причин нестабільності економіки в країні виділяє військову агресію Російської Федерації, девальвацію національної валюти, зниження цін на світовому ринку, зокрема, на сировину, кризу банківської системи України, підвищення інфляції та цін на імпортні купівельні ресурси, недостатню участь у світових фондових ринках, агропромислові компанії з іноземними інвестиціями в окупованих та наближених до них областях виставлені на продаж тощо [1].

Виходячи з того, що кожна людина має право на певний стандарт добробуту (за теорією добробуту В. Парето), розподіл ресурсів треба здійснювати так, щоб не погіршилося соціальне становище жодного оператора соціально-економічної системи. З огляду на це, під «соціальним ринком плодів і ягід» слід розуміти економічні взаємовідносини всіх його учасників, спрямовані на оптимальне забезпечення населення цією продукцією як мінімум відповідно до встановленої раціональної норми споживання — 82 кг на особу в рік. Це, у свою чергу, залежить передусім від ефективності розвитку ринку та його інфраструктури. Наразі вітчизняний ринок плодючої продукції не можна визнати таким, що оптимально функціонує. Серед проблем, які потребують негайного вирішення

зазначимо головні [9]:

відсутність достатніх площ промислових насаджень; перепродаж продукції через кількох посередників; недостатній розвиток товарного виробництва плодів та ягід агропідприємствами та переважне зосередження його в господарствах населення — в середньому за 2010–2014 рр. 1,6 млн т (82,6%) зумовлює, перш за все, нестабільність пропозиції; слабкорозвинена інфраструктура ринку, зокрема, сфер торгівлі, споживчої, страхування, різноманітних напрямів промислової переробки тощо; несприятлива цінова ситуація — ціни на плоди та ягоди зависокі для споживачів через недостатній платоспроможний попит і низькі для товаровиробників, що зумовлює досить незначну прибутковість галузі садівництва — 1,9% у 2014 р.; слабкі економічні позиції на світовому ринку плодів і ягід.

Неефективне функціонування внутрішнього ринку гальмує розвиток зовнішньої торгівлі плодами та ягодами. Їх експортні поставки у вітчизняному виробництві становлять у середньому лише 5%.

Виходячи з визначеної позиції «соціального ринку плодів і ягід», слід розкрити особливості забезпечення ними населення. Рівень споживання плодів і ягід становив у середньому за 2010–2014 рр. 54,4 кг на особу в рік, а це 66,3% його норми. Недостатнє задоволення потреб населення зумовлене його низькою купівельною спроможністю.

Крім проблеми деструктуризації рівня споживання по відношенню до його норми іншим недоліком є нерівномірність розподілу плодючої продукції між верствами населення за доходами, регіонами, містом і селом. Більш забезпечені верстви споживають у 3,5 раза більше плодів і ягід, ніж з нижчим рівнем добробуту, а саме: до 70 кг на особу в рік. З окремих областей плоди і ягоди ввозяться в інші регіони та за кордон, причому вироблені не тільки садівницькими підприємствами, а й господарствами населення, що підтверджується низькими коефіцієнтами кореляції між рівнем виробництва та споживання цієї продукції — $R = (-0,149) - (-0,285)$. Це — Вінницька, Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька, Херсонська та Миколаївська. А їх власне забезпечення плодючою продукцією значною мірою залежить від обсягів виробництва в агропідприємствах — $R=0,478-0,539$. Найбільше плодів вивозиться з Вінницької та Хмельницької

областей, а ввозиться у Київську, де міське населення переважає за чисельністю сільське у 6 разів. Відтак саме в цій області спостерігається найвищий рівень споживання плодів і ягід — 65 кг на особу в рік, причому у міського населення — 75, а в сільського майже у 2 рази менше — 40 кг. Така різниця пояснюється тим, що імпортовані плоди, зокрема, цитрусові та банани споживаються переважно міськими жителями, тоді як потреби сільських у зв'язку з нижчою купівельною спроможністю і обмеженим доступом задовольняються переважно продукцією власного виробництва.

Слід також відмітити, що рівень споживання плодів і ягід у 2010–2014 рр. на 37–40% залежав від імпортних поставок. Відтак поліпшення забезпечення населення плодами та ягодами можливе лише за умов розширення промислового виробництва. Адже в господарствах населення має місце сталість у формуванні товарної пропозиції в динаміці, через що значного збільшення її цією категорією господарств не очікується. Для подальшої стабілізації їхнього виробництва першочерговим завданням є забезпечення державою соціального розвитку села відповідно до Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [7]. В ст. 5 чітко вказується на те, що розмір державних інвестицій, котрі спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та агропромислового комплексу, має становити не менше 1% вартості валового внутрішнього продукту України.

Соціальний вітчизняний ринок плодів і ягід повинен розвиватися в напрямках передусім оптимального забезпечення плодючою продукцією населення, формування необхідної стабільної товарної пропозиції переважно за рахунок вітчизняного виробництва, а саме [8]: заробітна плата має стати основним доходом сільських мешканців; збільшення обсягів виробництва високоякісних плодів і ягід у спеціалізованих агропідприємствах, зокрема, господарських товариствах, які можуть забезпечити здорову конкуренцію на ринку; формування стандартних партій вітчизняних плодів і ягід різного асортименту та сортименту в необхідних обсягах (залежно від попиту споживачів та потенційної можливості інфраструктури ринку) для задоволення як внутрішніх потреб, так і нарощування експортного потенціалу; розвиток взаємовідносин між товаровиробниками та закупівельними

організаціями (посередниками) має бути основою комерційної політики садівницьких підприємств і спрямовуватися на зосередження основних прибутків у первинній ланці — безпосередніх виробників, що можливо при належному розвитку торговельної структури — оптових плодоовочевих ринків світового зразка та кооперації між дрібними товаровиробниками; ціноутворення на вітчизняному ринку плодів і ягід слід спрямовувати на забезпечення цінової доступності споживання їх продукції, покриття виробничих витрат і можливості розширення пропозиції; метою взаємоузгоджених економічних зв'язків між галуззю садівництва та ринками промислових ресурсів має бути забезпечення садівницьких підприємств матеріально-технічними ресурсами (технікою, паливом, отрутохімікатами, добривами тощо)

на принципах еквівалентності; використання у садівницьких підприємствах інноваційних екологічнобезпечних технологій вирощування плодів і ягід для отримання максимальних прибутків при мінімальних витратах виробництва; спрямування зовнішньоекономічної діяльності на розвиток торговельних відносин з іншими країнами та знаходження власної ніші на світовому ринку; завданням інвестиційної діяльності є залучення капіталу, зокрема, іноземного.

З формуванням стабільної стійкої спрямованої на ліквідацію тіньових механізмів ведення бізнесу підприємницької атмосфери в країні та ефективно діючої нормативно-правової бази забезпечується можливість подальшого створення спільних садівницьких підприємств, заснованих частково на іноземному капіталі.

Висновки

Соціально орієнтована політика та економіка держави має бути спрямована передусім на поліпшення добробуту населення незалежно від його територіального розміщення. Виділивши вітчизняний ринок плодів і ягід як окрему модель соціальної ринкової економіки та відштовхуючись від індикатору продовольчого забезпечення «достатність споживання окремого продукту» встановлено, що ринок знаходиться тільки на шляху до соціалізації. Про це свідчать низькі платоспроможність населення та рівень

споживання плодів і ягід, нерівномірність розподілу продукції, імпортозалежність, недостатній розвиток галузі садівництва, відсутність державної підтримки, в тому числі й основних виробників плодогідної продукції — господарств населення, повільна розбудова ринкової інфраструктури тощо. Сукупність перелічених напрямів подальшого розвитку соціального ринку плодів та ягід і галузі садівництва зокрема, повинна стати невід'ємною частиною Комплексної програми розвитку аграрного ринку в Україні.

Бібліографія

1. Андрійчук В.Г. Виклики агробізнесу: пошук відповідей/В.Г. Андрійчук//Економіка АПК. — 2015. — № 5. — С. 12–22.
2. *Економічна енциклопедія*: в 3 т./відп. ред. С.В. Мочерний та ін.]. — К.: Академія, 2000–2002. — Т. 3. — 2002. — 952 с.
3. *Ємність внутрішнього споживчого ринку сільськогосподарської продукції та продовольства*: монографія/[О.М. Шпичак, Ю.О. Лупенко, В.М. Жук та ін.]; за ред. О.М. Шпичака. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 186 с.
4. *Єременко В.Г.* Соціальна економіка. Видання друге, адаптоване й доповнене/В.Г. Єременко. — К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату, 2003. — 351 с.
5. *Кузьменко Т. М.* Соціологія: навч. посіб./Т.М. Кузьменко. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 320 с.
6. *Куліна О.С.* «Суспільне» та «соціальне»: проблема визначення категорій/О.С. Куліна//Філософія.

Політологія. — 2005. — № 73–75. — С. 149–152.

7. *«Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»* [Електронний ресурс]: Закон України від 17.10.1990 р. № 400–XII. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.

8. *Сало І.А.* Економічні засади функціонування та розвитку ринку плодів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством»/І.А. Сало. — К., 2014. — 39 с.

9. *Сало І.А.* Розвиток ринку плодів в Україні [монографія]/І.А. Сало. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 394 с.

10. *Marx K.* Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie/K. Marx. — Berlin–DDR: Dietz Verlag, 1962. — 802 s.

11. *McConnell Campbell R.* Economics principles, problems, and policies/Campbell R. McConnell, R. Brue Stanley. — New York: McGraw-Hill, 1993. — 906 p.

Надійшла 25.01.2016.